

РЭСТРУКТУРЫЗАЦЫЙНЫЯ І ІНАВАЦЫЙНЫЯ ПРАЦЭСЫ НА ПРАДПРЫЕМСТВАХ

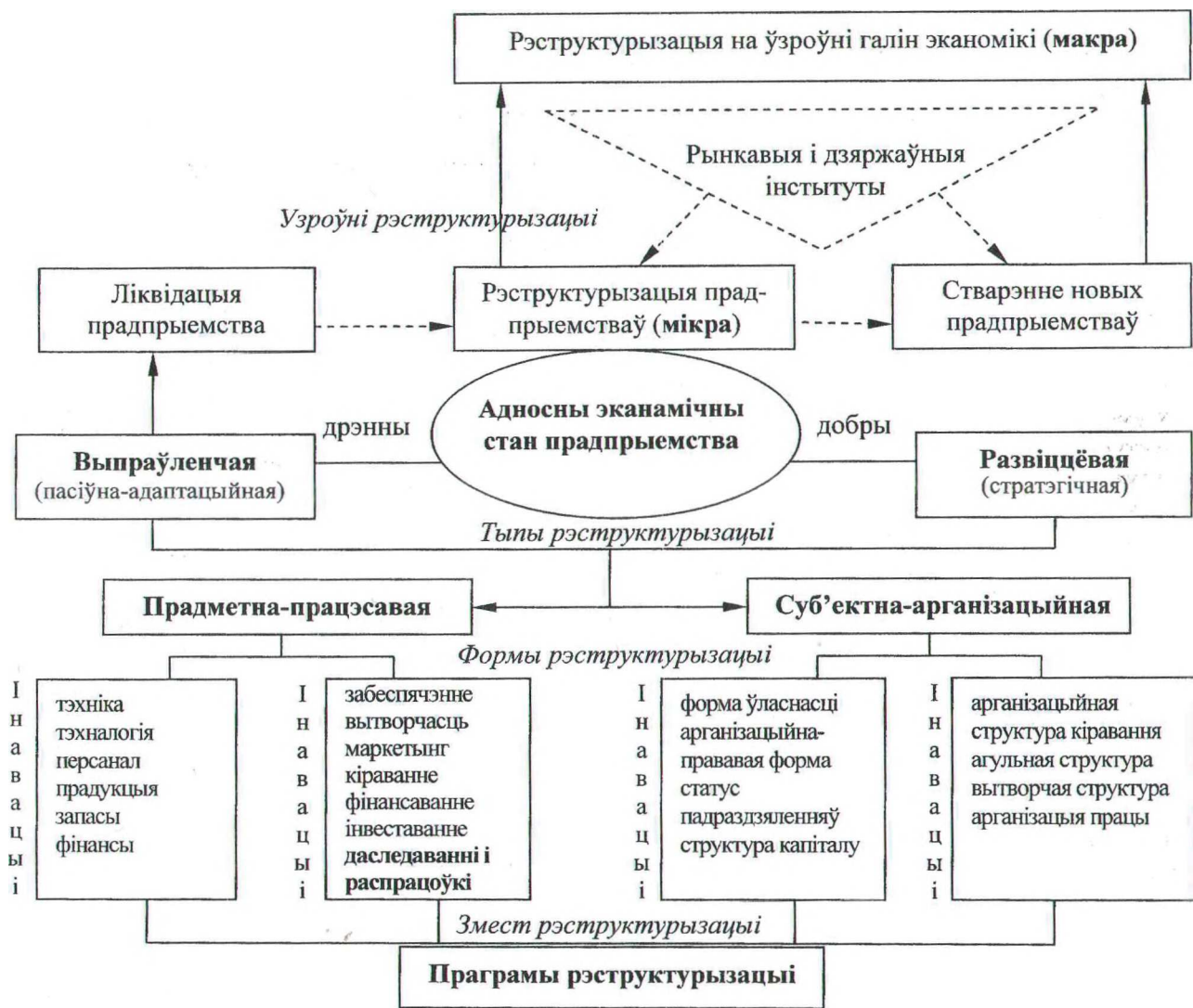
The area of the article is the restructuring and innovating process on industrial enterprises. The main features and similarities of those processes are analysed and described. In conclusion recommendations to industrial and innovation policy are offered.

Рэструктурызацыя ў найбольш агульным сэнсе азначае «змяненне структуры». У рынковых умовах гэта перманентны працэс зменаў у структуры вытворчасці, перш за ўсё на мікраўзроўні пад уплывам зменаў попыту (напрыклад, змены спажывецкіх перавагаў), а таксама зменаў з боку прапановы (прадуктовыя або працэсавыя інавацыі). Ва ўмовах рынковых стасункаў змены на мікраўзроўні актывізуюць і накіроўваюць змены на ўзроўні галінаў нацыянальнай гаспадаркі (на макраўзроўні). Ва ўмовах пераходу да рынку першачарговай задачай з'яўляецца значная міжгаліновая рэалакацыя рэсурсаў, паколькі ў адсутнасць канкурэнцыі была сфарміравана неэфектыўная структура вытворчасці, якая патрабуе значных выдаткаў на падтрыманне яе збалансаванасці. Рэструктурызацыя на ўзроўні галінаў, такім чынам, уключае рэструктурызацыю на ўзроўні прадпрыемстваў і працэс пераліву рэсурсаў з аднаго сектара прамысловасці ў іншы, ужо існаваўшы, або новы. Гэтыя працэсы ўзаемазвязаны, і іх эфектыўнасць залежыць ад інстытуцыйных і макраэканамічных характарыстык асяроддзя, у якім функцыянуюць прадпрыемствы.

У кантэксце трансфармацыі эканомікі краіны рэструктурызацыю прамысловасці можна вызначыць як працэс комплекснай адаптацыі прадукцыйных сілаў яе галінаў да заканамернасцяў функцыянавання рынкавай гаспадаркі, які праяўляецца праз рэструктурызацыю на ўзроўні прадпрыемстваў і змяненне галіновых суадносін у выніку пераліву рэсурсаў і прыводзіць да росту эфектыўнасці і адпаведнасці выпуску ўнутранаму і замежнаму попыту. Выкладзеная канцэпцыя дазваляе выдзеліць два галоўныя тыпы рэструктурызацыі прадпрыемстваў на практыцы ў залежнасці ад узроўню адноснай эфектыўнасці, што ў цэлым адпавядае поглядам замежных аўтараў [1–4]. Гэта выпраўленчая рэструктурызацыя прадпрыемстваў з нізкай аддачай фактараў і развіццёвая рэструктурызацыя, а таксама стварэнне новых прадпрыемстваў шляхам пераводу рэсурсаў у больш эфектыўныя галіны (гл. малюнак).

Згодна з адзначаным вышэй, рэструктурызацыю прадпрыемства можна вызначыць як працэс значных арганізацыйна-эканамічных, тэхніка-тэхналагічных і фінансавых зменаў на прадпрыемстве, якія носяць інавацыйны характар і накіраваны на павышэнне эфектыўнасці гаспадарчай дзейнасці і дасягненне ўстойлівых канкурэнтных пераваг на рынку. Пры гэтым ад рэструктурызацыі прадпрыемства трэба адзначаць яго рэарганізацыю, якая заключаецца ў працэсе пераходу маёмасных правоў і адказнасці прадпрыемства да новага прадпрыемства або прадпрыемстваў, які можа адбывацца ў выглядзе зліцця, далучэння, раздзялення, выдзялення і пераўтварэння.

Асаблівасці рэструктурызацыйных зменаў дазваляюць вылучыць дзве асноўныя формы рэструктурызацыі. Прадметна-працэсавая форма датычыцца пераўтварэнняў у сферы асноўных рэсурсаў і працэсаў прадпрыемства, а суб'ектна-арганізацыйная – спецыфічных характарыстык прадпрыемства як суб'екта гаспадарання і яго арганізацыйнай структуры. Трэба зазначыць, што працэс рэструктурызацыі на практыцы звязаны з мноствам характарыстык прадпрыемства, у сувязі з чым вылучаныя формы зменаў, як правіла, не існуюць у чыстым выглядзе. Змест рэструктурызацыі вызначаецца канкрэтнай праграмай. Трэба зазначыць, што канкрэтныя мерапрыемствы рэструктурызацыі і шляхі іх рэалізацыі з'яўляюцца ў той ці іншай ступені арыгінальнымі на кожным прадпрыемстве і маюць адпаведную ступень навізны. У сувязі з гэтым, па сутнасці, ствараюцца своеасаблівыя інавацыі, якія цяжка фармальна апісаць і запатэнтаваць. Такія інавацыі можна назваць імпліцытнымі (нявыражанымі, няўнымі). З цягам часу асобныя імпліцытныя інавацыі атрымліваюць развіццё і могуць фармавацца ў фармальныя спосабы арганізацыі працэсаў дзейнасці (даследчыцкія лабараторыі), у сістэмы вытворчасці (just-in-time) і г. д. Такія інавацыі становяцца даступнымі для пераймання іншымі суб'ектамі эканомікі шляхам працэсаў навучання і абмену досведам.

Малюнак. Тыпалогія працэсу рэструктурызацыі

Такім чынам, паняцце «рэструктурызацыя» ўключае паняцце «інавацыі». У той жа час інавацыі належыць разумець больш шырока, не зводзячы іх да фармальнага азначэння як прадукту працэсу даследаванняў і распрацовак (R&D, НИОКР). Так, згодна з эканамічным слоўнікам [5], інавацыі (ад лац. innovatio – абнаўленне) – гэта працэс укладання сродкаў у эканоміку, які забяспечвае змену пакаленняў тэхнікі і тэхналогій. Інавацыя – гэта таксама новая тэхніка, тэхналогія, якая з’яўляецца вынікам дасягненняў НТП. У больш шырокім разуменні сутнасцю інавацыйнай дзейнасці з’яўляецца пераўтварэнне новай ідэі ў эканамічную рэальнасць, што вядзе да росту дабрабыту (эканамічнага развіцця). У паняцце інавацыі, або «ажыццяўленне новых камбінацый», укладваў шырокі сэнс і Й.А. Шумпетэр, вылучыўшы наступныя пяць выпадкаў: 1) выраб новых... даброт; 2) укараненне новага метаду (спосабу) вытворчасці; 3) асваенне новага рын-

ку збыту; 4) атрыманне новай крыніцы сыравіны ці паўфабрыкатаў; 5) Правядзенне адпаведнай рэарганізацыі, напрыклад забеспячэнне манапольнага стану [9]. Можна заўважыць, што працэс ажыццяўлення новых камбінацый паводле Шумпетэра, па сутнасці, вельмі блізкі да працэсу рэструктурызацыі, ці перакамбінавання, змянення існай структуры (рэсурсаў, працэсаў, статусу і арганізацыі) прадпрыемства. Адзначаны ўзаемасувязі неабходна ўлічваць пры правядзенні навукова-тэхнічнай палітыкі, якую трэба ажыццяўляць у цеснай каардынацыі з палітыкай прамысловай, накіраванай на актывізацыю рэструктурызацыйных зменаў.

Аднак дасюль паняцце інавацыі ўжываецца ў асноўным для вызначэння вынікаў мэтанакіраванай дзейнасці. Як адзначаюць спецыялісты [7], належыць адрозніваць інавацыі ад вынаходніцтва, тэхналогіі і навуковага або інжынернага даследавання. Вынаходніцтва – гэта канцэпцыя новага прадукту або працэсу, якія з’яўляюцца

карыснымі, арыгінальнымі і невідавочнымі. Тэхналогія – гэта здольнасць рэалізаваць тэхнічную задачу або працэс. Даследаванне вядзе да разумення, як функцыянуюць працэсы. Інавацыі, згодна з Р.Р. Нельсанам, гэта «працэс, з дапамогай якога фірма распрацоўвае і ўкараняе ў практыку прадукцыю і прамысловыя працэсы, што з’яўляюцца новымі для фірмаў» [7]. Такім чынам, вынаходніцтва не становіцца інавацыяй, пакуль яно паспяхова не ўвасабляецца ў прадукт і не прадстаўляецца на рынак. Нават у гэтым выпадку інавацыя неабавязкова становіцца эканамічна паспяховай [8, 10]. Многія прадукты, якія ўключаюць у сябе мінімум навізны, маюць поспех на рынку, у той час калі інавацыі, не падтрыманыя шматлікімі «камплементарнымі актывамі», могуць не прынесці выніку. Камплементарнымі актывамі для інавацыі з’яўляюцца ўсе неабходныя кампаненты поспеху, якія не забяспечваюцца інаватарам і могуць быць недаступнымі ў грамадстве ў сувязі з навізной інавацыяй. Напрыклад, першыя персанальныя кампутары пачалі шырока распаўсюджвацца толькі пасля таго, як распрацоўка праграмага забяспечэння з кустарнай вытворчасці пераўтварылася ў развітую індустрыю (у 1948 г. прэзідэнт IBM выказаўся, што свет цесны і для пяці кампутараў).

Большасць азначэнняў інавацыі патрабуюць, каб яны былі новымі, прынамсі, для інаватара, але неабавязкова, каб яны былі вынікам даследавання ці заключалі ў сабе вынаходніцтва. Напрыклад, большасць інавацыяў з найвялікшым уплывам на грамадства зроблена ў маркетынгавай, інстытуцыянальнай ці кіраўніцкай сферы. Такі новы інстытут, як даследчыцкія лабараторыі, якія ўзніклі на пачатку XX ст. у буйных карпарацыях, дазволілі больш эфектыўна ствараць карысныя тэхналогіі. Вытворчая сістэма just-in-time з’яўляецца японскай кіраўніцкай інавацыяй, якая дазволіла зменшыць выдаткі і паскорыць цыкл вытворчасці і кантроль якасці. І тэхналагічныя інавацыі не заўсёды ўзнікаюць дзякуючы навуковаму прарыву, даволі часта яны з’яўляюцца адказам тэхнічна адукаваных людзей на ідэнтыфікаваныя патрэбы рынку. Гэты пункт гледжання адлюстроўваецца ў выказванні «неабходнасць – гэта маці вынаходніцтва». Напрыклад, транзістар быў вынаходніцтвам у працэсе пошуку больш эканомнага пераключэння тэлефонных ліній, а інтэграваная схема была адказам на празмернае спажыванне энергіі, памер і кошт вытворчасці кампутараў, зробленых з дыскрэтных электронных кампанентаў.

Вышэйпрыведзены развагі пацвярджаюць празмерную спрошчанасць лінейнай мадэлі (linear model) інавацыяў, згодна з якой тэхнічныя інавацыі пачынаюцца з навуковага адкрыцця ці вынаходніцтва. Навуковая ідэя даследуецца на працягу перыяду прыкладных даследаванняў. Калі тэхналогія становіцца дастаткова зразумелай, праца працягваецца на стадыі развіцця прадукту ці працэсу, пасля чаго ідуць стадыі вытворчасці, кантролю якасці, размеркавання і маркетынгу. Гэта прыклад так званых радыкальных інавацыяў, якія часта ствараюць рынкі новай прадукцыі.

На сучасным этапе навукоўцы ўсё больш схіляюцца да думкі, што працэс развіцця інавацыяў з’яўляецца нелінейным і апісваецца ланцуговай (chain link) або спіральнай (spiral) мадэлямі, згодна з якімі новыя ідэі стымулююцца новымі патрэбамі рынку, якія, у сваю чаргу, пашыраюцца, пасля таго як магчымасці інавацыяў становяцца лепш зразумелымі. Такім чынам, спачатку новы рынак знаходзіцца для існай тэхналогіі, а пасля новая тэхналогія выходзіць на гэты новы рынак і г. д.

Належыць спыніцца на ўмовах росту інавацыянасці, створаных у Беларусі. Згодна з Законам «Аб асновах дзяржаўнай навукова-тэхнічнай палітыкі» [6], інавацыі (новаўвядзенні) – гэта ствараемыя (асвойваемыя) новыя ці ўдасканаленыя тэхналогіі, віды таварнай прадукцыі ці паслуг, а таксама арганізацыйна-тэхнічныя рашэнні вытворчага, адміністрацыйнага, камерцыйнага ці іншага характару, якія садзейнічаюць прасоўванню тэхналогіяў, таварнай прадукцыі і паслуг на рынак.

У 2005 г. развіццё інавацыяў у Беларусі будзе адбывацца пад уплывам шэрагу зменаў у заканадаўстве. Так, напрыклад з 2005 г. адменены льготы на навукова-даследчыцкую, канструктарскую і доследна-тэхналагічную дзейнасць (а таксама дзейнасць, звязаную з прыродаахоўнымі і супрацьпажарнымі мерапрыемствамі).

У Інвэстыцыйны кодэкс Беларусі, што ўступіў у сілу з 1.01.2005 г., у спецыяльную частку пад назвай «Дзяржаўная падтрымка вытворчасцяў, заснаваных на новых і высокіх тэхналогіях», унесена папраўка, згодна з якой замест ільгот па падатках і мытных плацяжах такім вытворчасцям «можа быць аказана дзяржаўная падтрымка», а ніжэй ліквідавана палажэнне, згодна з якім трэба было вызначаць від, памер і тэрміны дзеяння дзяржаўнай падтрымкі. Такім чынам, дзяржава пакідае за сабою менш абавязкаў у адносінах падтрымкі высокатэхналагічных вытворчасцяў.

Запланаваны аб'ём даходаў інавацыйнага фонду рэспубліканскага бюджэту ў 2005 г.

Орган дзяржаўнага кіравання	Аб'ём даходаў, млн. BYR	Удзельная вага, %
Канцэрн «Белнафтахім»	130 000	14,5
Канцэрн «Беллеспаперапрам»	2 265	0,25
Міністэрства лясной гаспадаркі	2 673	0,30
Усяго	897 760	100

Крыніца: Закон «Аб бюджэце Рэспублікі Беларусь на 2005 год».

Можна меркаваць, што асноўнай крыніцай для фінансавання інавацый будзе інавацыйны фонд, які з 2005 г. уключаны ў даходы дзяржаўных мэтавых фондаў рэспубліканскага бюджэту. Гэта значыць, што сродкі інавацыйнага фонду будуць размяркоўвацца цэнтралізавана, а не галіновымі ведамствамі, як раней. Велічыня фонду плануецца ў памеры 898 млрд. руб.

Згодна з артыкулам 42 Закона «Аб бюджэце Рэспублікі Беларусь на 2005 год», інавацыйныя фонды ўтвараюцца за кошт адлічэнняў у памеры не больш за 0,25% ад сабекошту прадукцыі прадпрыемстваў і арганізацый (адлічэнні ўключаюцца ў выдаткі на вытворчасць і рэалізацыю прадукцыі, якія ўлічваюцца пры падаткаабкладанні). Менавіта такі памер адлічэнняў ужываецца на прадпрыемствах канцэрна «Беллеспаперапрам». Для прадпрыемстваў канцэрну «Белнафтахім» устаноўлены павышаны памер адлічэнняў – не болей за 2% ад сабекошту, прадпрыемстваў Мініягаса – 1,5%. Як сведчаць даныя табліцы, аб'ём інавацыйнага фонду ляснога комплексу невялікі ў параўнанні з фондам прадпрыемстваў канцэрна «Белнафтахім».

Пры недахопе сродкаў на інавацыйную структуру іх расходаў не з'яўляецца аптымальнай. Напрыклад, у 2004 г. 30% інавацыйнага фонду канцэрну «Беллеспаперапрам» было накіравана на распрацоўку бізнес-планаў прадпрыемстваў. У сувязі з гэтым можна прапанаваць стварэнне пры галіновых канцэрнах спецыялізаванай навукова-даследчыцкай структуры, якая была б скіравана на рэалізацыю прыярытэтных задач галіны ў цэлым, садзейнічала атрыманню патэнтаў, інфармавала пра новыя тэхналогіі і абсталяванне, дапамагала набываць ліцэнзіі і ажыццяўляць перападрыхтоўку кадраў.

Літаратура

1. Blanchard, O. The Economics of Post-Communism Transition. Great Britain: Oxford University Press, 1997, 149 p.
2. Bowman, E.H., Singh, H., Useem, M., Bhadury, R. When Does Restructuring Improve Economic Performance? // California Management Review, 1999, Vol. 41, No. 2, pp. 33–54.
3. Djankov, S., Pohl, G. Restructuring of Large Firms in the Slovak Republic // The Economics of Transition, 1998, Vol. 6, No. 1, p. 67–85.
4. Grosfeld, I., and Roland, G., 1994, Defensive and strategic restructuring in Central European enterprises, mimeo, Delta, Paris.
5. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азриляна. М.: Ин-т новой экономики, 2004. – 1376 с.
6. Об основах государственной научно-технической политики: Закон Республики Беларусь от 19 января 1993 г. № 2105-XII. В редакции Закона от 12 ноября 1997 г. № 83-3.
7. Branscomb, L.M. Technological Innovation // International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences, N. J. Smelser and P. B. Baltes, eds., Elsevier Science Limited, Oxford. 2001, p. 15498–15502.
8. The New Challenge to America's Prosperity: Findings from the Innovation Index (1999) Michael E. Porter, Scott Stern, Council on Competitiveness Washington, D.C.
9. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М., 1982.
10. Нельсон Р. Р., Уинтер С. Дж. Эволюционная теория экономических изменений / Пер. с англ. – М.: Дело, 2002. – 536 с.